

Жанна Томашевська
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» У ПОЕЗІЇ С. ЖАДАНА

У статті досліджується репрезентація концепту «жінка» у поезії українського письменника Сергія Жадана. Вивчено інформаційні ознаки концепту, що проявляються через його образні, енциклопедичні та інтерпретаційні поля. Виявлено позитивні та негативні характеристики, які виражають особисте ставлення автора поезій до денотату концепту.

Ключові слова: *концепт, концептуальне поле, конотація, денотат.*

The article examines the representation of the concept "woman" in the poetry of Ukrainian writer Sergiy Zhadan. The information features of the concept, which are manifested through its figurative, encyclopedic and interpretive fields, are studied. Positive and negative characteristics, which express the personal attitude of the author of poetry to the denotate of the concept, are revealed.

Key words: *concept, conceptual field, connotation, denotate.*

Останні роки минулого століття започаткували нову тенденцію наукових розробок, яка на сьогодні досягла свого піку, а саме – дослідження концептів як фундаментальних одиниць мислення, мови і культури водночас. Питання збереження та передавання інформації за посередництвом концептів, концептуалізації знань у картинах світу, закономірності вербального і невербального відтворення концептів увійшли до проблематики студій когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики та етнолінгвістики, оскільки саме мова є найпоказовішим та найдоступнішим засобом репрезентації ментальної інформації. Концепти «чоловік» та «жінка» є базовими та універсальними для усього людства, вони відображають фундаментальний фрагмент картини світу людини – її знання про саму себе. Увагу науковців привертають уявлення людини

про сутність чоловічої та жіночої статі, про відмінності та подібності між ними, які проявляються на мовному рівні за допомогою різноманітних засобів.

І прозові і поетичні тексти С. Жадана відповідають на виклики сучасних тенденцій. Пошуки власної ідентичності як людини, чоловіка, письменника, громадянина зумовлюють звернення до жіночої постаті, переосмислення її стереотипних ролей, залишених у спадок рудиментарними суспільними умовами та вимогами. Жіночі образи, які відтворюються у кожній поетичній збірці поета, супроводжуються особливими індивідуальними лексичними та стилістичними засобами художнього зображення. Вони постають багатим матеріалом для дослідження сучасної репрезентації жіночої статі в українській мові.

Концепт «жінка» у поезії С. Жадана досліджувався за постулатами семантико-когнітивного аналізу, авторами якого є З. Попова та І. Стернін. За їхнім визначення концепт – «це дискретне ментальне утворення, базова одиниця мисленого коду людини, з відносно впорядкованою внутрішньою структурою, що відображає результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і містить комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, а також про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю і про ставлення суспільної свідомості до явища або предмету» [4, с. 24]. Аналіз концептів починають з виокремлення найменших мовних, тобто вербалізованих, одиниць, які його формують. Ці одиниці визначаються як когнітивні ознаки. Виділення зазначених ознак – перший етап на шляху дослідження «від мови до концепту», вони моделюють концепт, формують його структуру. Когнітивні ознаки передаються значеннями (семемами) лексичних одиниць-компонентів концепту. Вони характеризують концепт усебічно у різних контекстах його репрезентації. Ці когнітивні ознаки розподілені за типом інформації, яку вони відтворюють на образні, енциклопедичні та інтерпретаційні.

Серед образних ознак найбільша кількість компонентів стосується візуального сприйняття жіночої постаті автором текстів С. Жаданом. Виокремлено такі візуальні ознаки: *прозора шкіра (2), світла шкіра (2), тьмяна шкіра, засмагла шкіра, чорне волосся, мідне волосся, довге волосся, цупке волосся, міцне волосся, важке волосся, печальне обличчя, злякане обличчя, здивовані очі, допитливі очі, криваві губи, криваві пальці, рани на тілі, стигми на тілі, порізи на тілі, порцелянові*

литки, солодкі коліна, сукня (5), шкільна форма, джинси, ліфчик, спідня білизна, хустка, гетри, куртка, светр, макіяж, помада, фарба довкола очей, коштовності, прикраси (3), намисто, срібло.

Інші перцептивні ознаки розподілені відповідно до сприйняття інформації про денотат концепту за допомогою сенсорної системи людини. Звукові ознаки: *голос (5), спів (5), шепіт (2), стогін (2), галас (2), зітхання.*

Нюхові ознаки: *пахощі, запах бензину, запах зірок, запах нафти, запах чужого шампуню, запах дощу.* Смакові ознаки: *присмак асфальту, солона шкіра, гіркуваті уста.* Тактильні ознаки: *тепла шкіра (2), теплі стони, теплий живіт, холодні пальці, тверді пальці, суха шкіра.*

У складі образного поля було також проаналізовано когнітивні образи, які репрезентовані за допомогою концептуальних метафор. Було виявлено, що концепт «жінка» у контексті поетичної творчості С. Жадана характеризується такими моделями концептуальних метафор: жінка – Сонце («*Ті жінки, що ховали під одягом кожна своє / впольоване темне сонце, / ступали колючими ковдрами, / мов птахи жовтневими полями*» [1, с. 112]), жінка – Місяць («*Тоді вона собі не знаходить місця, / й слухає птахів голоси крикливі, / і животом, наче теплим місяцем, / відчуває, як надходять припливи*» [1, с. 95]), жінка – водна стихія («*Вона схожа навіть на цю воду чимось, / чимось вони подібні з темною течією. / Мені здається, вона багато чого в неї навчилася – / зникає разом із нею, / повертається разом із нею*» [1, с. 96]), жінка – погодні явища («*Зливи, мов жінки у вежах, засинають, ридаючи*» [3, с. 97]), жінка – птах («*Офіціантки ходять / довкола, мов чаплі, і діти ховаються під столом*» [1, с. 59]), жінка – риба

(«Ловити її, мов рибу, не відходити від води, / дивитись, як море викочує піску возку руду» [3, с. 102]), жінка – рослина («Це ось чорні дерева в холодних снігах, / ніби африканки на білих простирадлах» [2, с. 42]).

Дослідження енциклопедичного поля концепту дозволило віднести розподілені ознаки до категорійної, диференційної, описової та ідентифікаційної зон. Категорійну зону концепту «жінка» формують дві ознаки *дівчинка* (20) та *дівчина* (7). Найчастотніші диференційні ознаки, виокремлені у поетичних текстах С. Жадана – *мати* (14), *сестра* (9), *дружина* (4). Описові ознаки характеризують жінку за віком (*юність*, *старість*), національністю (*американка*, *африканка*, *китаянка*, *чеченка*), професією (*снайперка* (5), *медсестра* (4), *прибиральниця* (4), *провідниця* (2), *акробатка*, *акторка*, *вчителька*, *друкарка*, *молочниця*, *офіціантка*, *покоївка*, *радіоведуча*) та характерною

діяльністю (*прибирання*, *торгівля*, *приготування їжі*).

До ідентифікаційної зони досліджуваного концепту увійшли ті ознаки, які відсилають до конкретних прототипів реальної дійсності: *Ірина*, *Наташа*, *Тереза*, *Урсула*, *Діва Марія*, *Лілі Марлен*, *Мати Тереза*, *Марія Магдалина*. Міфологічні компоненти у складі енциклопедичного поля апелюють до слов'янського та античного міфологічного дискурсу: *сирена* (5), *відьма* (3), *амазонка*, *муза*, *русалка*.

У досліджуваних текстах інтерпретаційне поле концепту представляють компоненти з позитивною та негативною конотаціями, які виражають особисте ставлення автора поезій до денотату концепту. Елементів, які виражають позитивну оцінку порівняно більше (*кохана* (5), *принадна*). Ознаки з негативною конотацією репрезентовані лексемами *безсоромна*, *хтивя*, *розпусна*.

Список літератури

2. Жадан С. В. Вогнепальні й ножові / С. Жадан. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 157 с.
3. Жадан С. В. Ефіопія / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2009. – 119 с.
4. Жадан С. В. Тампліери : нові вірші / С. Жадан ; іл. О. Ройтбурда. – Чернівці : Meridian czernowitz : Книги-XXI, 2017. – 117 с.
5. Попова З. Д. Семантико-когнитивний аналіз мови : монографія / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2007. – 250 с.